

ארכיטקט הכיבוש

אדם רז

אפשר לתאר את המדיניות הישראלית בשטחים כסיפור הצלחה, כתב שלמה גזית המנוח בסיפא של ספרו "המקל והגור – הממשל הישראלי ביהודה ושומרון", שפרסם ב-1985 (הוצ' זמורה ביתן מודן). "סיפור ההצלחה" הישראלי לא החזיק מעמד זמן רב: בסוף 1987 פרצה האינתיפאדה הראשונה על יותר מ-1,500 הרוגיה בישראל ובשטחים. גזית, שמיד לאחר המלחמה ב-1967, הופקד מטעם המטכ"ל על הממשל הצבאי בשטחים הכבושים וכעבור שנה מונה להיות אחראי על כל המערכת מינהלית-משקית בשטחים, היה הראשון שכיהן כראש "היחידה לתיאום הפעולות בשטחים", ועשה זאת במשך שבע שנים. ספריו משמשים עד היום להכרת ההיסטוריה של מדיניות ישראל בשטחים הכבושים.

גזית הסביר לא פעם, שעקרונות המדיניות שנקבעה בשנה-שנתיים הראשונות של הכיבוש הישראלי, היו שרירים וקיימים עשרות שנים לאחר מכן – למעשה, חלקם קיימים עד היום. בספרו "פתאים במלכודת" (הוצ' זמורה ביתן, 1999) כתב שהמדיניות הישראלית בשטחים בשנים הראשונות נחלה הצלחה בזכות היישום הזהיר בשטח, והודות למדיניותו של שר הביטחון, משה דיין. עם זאת, בראיון שנערך עמו במכון דיוויס ב-1985 (שלא נועד או לפרסום ותמלילו מצוי בארכיון המדינה), אמר גזית: "כל מה שכתוב כעקרונות [המדיניות בשטחים], זה אני ניסחתי. זה לא הוא [דיין] ניסח". ראוי להתעכב על עקרונות אלו, שלפי גזית הוא ניסח.

גזית היה צנוע (או זהיר) דיו כדי לא לפרסם בפומבי דברים שכאלה. בראיון האמור הוא הבהיר שכל המערכת שטיפלה בשטחים היתה תלויה בדיין, והצינור אליו "היה הפונקציה שלי האישית. אף אחד לא בדק ולא שאל מה קורה ביני לבין משה דיין". בספר ריז כתב גזית, שדיין ידע הכל על מה שקורה בשטחים. אך כשהדברים לא נועדו לפרסום הוא אמר: "חלוקת העבודה בין דיין וכיני היתה, שהוא נותן לי חופש פעולה מוחלט לעסוק בהמון דברים שהוא לא יודע עליהם ולא שומע עליהם ולא מעניין אותו, והניסיון שלי אתו צריך להיות מספיק טוב כדי לדעת לא ללכת אליו בכלל". אלו דברים? ראשית, הצעדים הביטחוניים; שנית, שליטה

בהתפתחויות הפוליטיות בקרב תושבי השטחים. הצעדים הביטחוניים כללו, בין היתר, לדבריו: הטלת עוצר, הריסת בתים וגירוש. מנקודת המבט של כובש, גזית אכן היטיב לשלב בין המקל והגור. מדיניותו היתה ברורה וחדה: "יש למנוע מתושבי השטחים את ההשתתפות בעיצוב עתידו הפוליטי של השטח". בייטוי עיקרי לכך היה האיסור המוחלט על כל התארגנות פוליטית. אם התארגנה, לדוגמה, שביתה של התושבים הפלסטינים נגד הממשל הצבאי, היה האחרון סוגר בתגובה בצו עשרות חנויות "עד להודעה חדשה". כך האוכלוסייה המקומית "למדה על בשרה" מה תוצאות השתתפות. אם השמיע אדם "הכרזות לאומניות קיצוניות" נגד הממשל, נמצאו דרכים לפגוע בעסקיו וברכוש. "בתירוץ של חיפוש מחבלים, היו סוגרים אוור פרדסים דווקא בעונת ההשקיה או הקטיפה הבערת. בתירוץ של בטיחות הציבור, היו סוגרים בתי מרקחת, בתירוץ של תברואה – מסעדה. הנוגע בדבר וסכיבתו [כלור] מה, משפחתו ושכניו] הבינו היטב את הרמז, אך היו עומדים חסרי אונים ולא יכלו להתנגד נגד צעדי הממשל".

הענישה בשטחים לפי גזית: "בתירוץ של חיפוש מחבלים היו סוגרים אזור פרדסים... בתירוץ של תברואה – מסעדה"

בעדותו הבהיר גזית, ש"כל המדיניות בשטחים לא עבדה לפי כללים של צדק אבסולוטי, של חוק ומשפט אבסולוטי". ובמקום אחר הוא הודה, שקשה לקיים "שלטון כיבוש מתמשך", אלא אם נוקטים "צעדי דיכוי חמורים וקיצוניים". אחד הצעדים היה גירוש של פעילים פוליטיים וביטחוניים מהשטחים לירדן. גזית עסק בכך בפועל ואף היה ממעצבי המדיניות הזאת. בגירוש, הוא אמר, דיין "פחות התעסק". דוגמה נוספת לאותם "צעדי דיכוי": בייטויבה בלשכתו של דיין בראשית 1968, הוחלט לבדוק "אפשרות לפגוע בשכבת הפקידות האינטליגנטית"; לשון אחר: מניעת אפשרות להתגבשותה של פוליטיקה כל-פלסטינית. גזית היה מהראשונים שאיפשרו את הטריק של "התנחלויות ביטחוניות". באחד מספריו כתב, שלאחר המלחמה התברר כי החוק

הבינלאומי אינו מאפשר להחרים או להפקיע שטחים לטובת התיישבות אורחית (התנחלויות), אלא רק למטרות ביטחוניות. הוא הדיגיש שבראשית הדרך המדיניות היתה להימנע מתפיסת שטחים למטרות אורחיות, ונדרש "להקפיד על כך שיהיה כיסוי אמיתי לטיעון כי מדובר בתפיסה לצורכי ביטחון". את המלה "אמיתי" במשפט האחרון גזית הדגיש בטקסט שנועד לציבור. מנגד, ממכתב שכתב לרמטכ"ל יצחק רבין בספטמבר 1967 בדבר התיישבות אורחית בגוש עציון, עולה סיפור אחר. גזית הודיע לרמטכ"ל על "היאחוות של הנוער הדיגיטי בגוש עציון", שרק שלצורך ה"כיסוי", הנועד לצרכים מדיניים, תופיע "כהיאחוות נח"ל צבאית". הוא אף הבהיר שהמתישבים במקום תודרכו למקרה שיפנו אליהם בשאלות. הדברים מדברים בעד עצמם.

לדברי גזית, דיין והוא הוציאו לפועל את מדיניותם בשטחים בלי קשיים של ממש. למעשה, לדבריו, לא היו ממש קווים אדומים, ו"הרמטכ"ל היה מנוטרל בנושא". אחת לכך מה זמן דיין היה משחק את המשחק ואומר: "אני? זה הכל המטה הכללי". זה היה הפט"נט הרגיל שלו.

בפומבי גזית ייחס את קביעת המדיניות בשטח לדיין, ואמר שעיקר מדיניותו היה "שיהיה להם מה להפסיד". זהו ההיגיון של המקל והגור. ספק האם גזית אכן מצטט את דיין כשהוא מביא את הדברים הבאים, המבהירים את ההיגיון של השליטה בנתינים הפלסטינים: "יידע הפרט (הפלסטיני) שיש לו מה להפסיד. אפשר לפוצץ את ביתו, לקחת ממנו את רישיון האוטובוס, לגרשו מן האזור ולהיפך – הוא יכול להתקיים בכבוד, לעשות כסף, לנצל ערבים אחרים, ולנסוע באוטובוס". כך ראו דיין וגזית את המדיניות הישראלית בשנות הכיבוש הראשונות.

בדברים שלא הגיעו לקהל הרחב אמר גזית, שתפקידו כמתאם הפעולות השטחים הקנה לו כוח רב. זה "היה הרבה יותר ממיני ראש ממשלה", הוא אמר, "זה ראש ממשלה מאוד מאוד צנטרליסט". גזית צדק כשהכתיר את עצמו כראש הממשלה של השטחים הכבושים. לכן, לצד תרומותיו הרבות לביטחון ישראל, ראוי להוסיף ששלמה גזית גם היה ארכיטקט הכיבוש.